

Nagy Szabolcs

IMPÉRIUMVÁLTÁS SEPSISZENTGYÖRGYÖN 1918–1919

A mai magyar közvélemény hajlamos a történelmi Magyarország jelentős területeinek elvesztése kapcsán kizárólag Trianonra koncentrálni. Az új határok kialakításának szempontjából kétségkívül döntő jelentőségű helyszín, esemény azonban csak nekünk, az újonnan létrehozott Magyarországon élő magyaroknak jelenti de facto értelemben véve is az egykor Magyarországhoz tartozó területek végleges elcsatolását. Bár például abban a gesztusban, hogy Románia nemzeti ünnepe december elseje (mely napon az 1918. évi gyulafehérvári román népgyűlésen kimondták Erdély Romániához történő csatolását) nyilvánvalóan kimutatható az a szándék is, hogy a mindenkori román politika a nagyhatalmak döntése helyett a románság cselekedeteit hangsúlyozza Erdély bekebelezése kapcsán, azért e szimbólumválasztást teljes mértékben erőltetettnek, művilleg beállítottak mégsem vélhetjük. 1918 decembere után valóban román hatalom alá került Erdély egyre nagyobb része, s nem csak a román utókor, hanem a korabeli román politikai vezetés sem tekintette ezt az állapotot ideiglenesnek. Munkánkban a következőkben a korszak háromszéki történéseinek vizsgálata által szeretnénk bemutatni a Trianont közvetlenül megelőző időszakot, azokat a székelyföldi folyamatokat, melyek egyre inkább afelé hatottak, hogy a román államhatalom jóval a békekötés előtt magáénak tudhassa Erdélyt.¹

A háromszéki közállapotok 1918 végén nagyon leújtó képet mutattak. A Kelet- és Dél-Erdélybe 1916-ban betörő román erők miatt a terület magyar lakosságának jó része elhagyta lakhelyét, mintegy fél éven keresztül menekülteként volt kénytelen élni.² Emiatt a földek megműveletlenek voltak, a termés betakarítása elmaradt, az elhúzódó háború miatt amúgy is fellépő élelmiszerhiány (és nyersanyaghiány) egyre súlyosbodott. A helyzetet tovább rontották a megszálló csapatok által elkövetett atrocitások: fosztogatások, erőszakos, mértéktelen rekvirálások (természetesen

a központi hatalmak katonái is – bár jóval kisebb mértékben, de – követtek el ilyeneket).³ Meg kell említeni azt is, hogy a román csapatok kiszorítása után Háromszék vármegye területe – hivatkozva a közeli határhegyekben folyamatosan zajló harcokra – még hosszú ideig hadművelleti terület maradt, mely körülmény nagyban gátolta a visszatért lakosságot abban a kísérletében, hogy termelését legalább a megszállás előtti szint közelébe próbálja emelni.

A gazdaság újraindításához elengedhetetlenül szükséges, a Székelyföldről elhurcolt ipari és mezőgazdasági termelőeszközök, vetőmagok, tenyészállatok széleskörű pótlása a kormányzat részéről megígért, ám egészen korszakunkig nem folyósított segély hiánya miatt sem következhetett be. Székelyföld s benne Háromszék a háború hátralévő két évében még az általános magyarországi viszonyokhoz képest is nagyon nehéz állapotok közé került.⁴ Mindehhez hozzájárult, hogy az orosz békekötés után hazaözönlő nagyszámú hadifoglyot, félve attól, hogy azok testi, illetve lelki értelemben „járványveszélyt” jelentenek,⁵ határátlépésük után a keleti határállomások közelében, így Háromszék területén is egy ideig megfigyelték, mintegy „karanténban” tartották. Ez a jelentős embertömeg tovább rontotta a megye élelmiszer-ellátottsági helyzetét, illetve komoly rendészeti problémát is jelentett.⁶

Mindeközben az 1916-ban Moldvába szorított, 1918-ban Bukarestben különbékét kötött (mely által megszegte a területi követeléseit alapjául szolgáló bukaresti titkos szerződést) Román Királyság nyíltan készülődött Erdély újabb megszállására. A sikerre minden reménye megvolt. A Budapesten kitört forradalom vezetői a kettős, kül- és belpolitikai kihívás közül utóbbit tartották sürgetőbbnek, az ország területi integritása kérdésének rendezését, bízva annak „igazságosságában”, a majdani békekonzferenciára kívánták hagyni. Az Erdély védelmét ellátni hivatott, többnyire nem helyben honos legénységből álló Goldbach-hadseregcsoport a háborús vereség hírére feloszlott.⁷ A román

¹ Terjedelmi okok miatt nem tudunk kitérni a háttérben folyó diplomáciai tárgyalásokra. Ezekről bő tájékoztatást nyújt pl. ORMOS Mária 1983 vagy KOSZTA István 2010.

² Bővebben l. NAGY Szabolcs 2012/1, 302.

³ L. uo., 304–306.

⁴ NAGY Szabolcs 2012/2, 338–339.

⁵ Uo., 340.

⁶ Uo.

⁷ NAGY Szabolcs 2011/1, 83–84.

hadsereg első egysége 1918. november 12-én, egy nappal a számára azt engedélyező belgrádi konvenció megkötése előtt, Gyergyótölgyesnél átlépte a határt.

Bár elmondható, hogy 1918–19 forradalmainak tömegbázisát jórészt a városi munkásság adta, azért az események nem hagyták érintetlenül a viszonylag kevésbé városiasodott Székelyföldet sem. A fentebb ismertetettek mellett a legnagyobb problémát a harc-térről hazatérő katonák garázdálkodása jelentette. Ezek megakadályozására Háromszéken rövid időre statárium is kihirdettek.⁸ A közállapotokat nagyon jól tükrözte a sepsiszentgyörgyi rendőrkapitány pár hónappal korábban kelt jelentése.⁹ A (a fent már említett okokból) a megyében tartóztatott nagyszámú, nem ott honos, hadifogságból hazatért személy, azon kívül, hogy ellátatlansága, háborús lelki sérülései okán közegészségügyi, közbiztonsági problémát is jelentett, a baloldali politikai mozgalmaknak is elsőrendű tömegbázist adott. Természetesen nem csak közöttük, hanem a frontról hazatértek, illetve a háborúban nem is szolgált helyiek között is terjedtek a forradalmi nézetek. Más megyéből vannak adataink arról, hogy a több éves háborús szolgálat által kifacsart veteránok hazatérve véresen torolták meg az otthoni potentátonkon a családjukat, faluközösségüket ért vélt vagy valós sérelmeket.¹⁰ A forradalmi hangulat fokozásához hozzájárult az is, hogy ide, Magyarország Budapesttől legtávolabb található végeire is fennakadás nélkül eljutottak a forradalmi sajtóorgánumok.¹¹

A drámai viszonyok közepette a helyi vezetésnek is cselekednie kellett. A nemrég kinevezett új főispán, Török Andor¹² 1918. november 11-én röviden ismertette a vármegyei közgyűléssel a kialakult helyzetet. Nagyon sokat elárulnak az általa közölték arról, hogy a zilált állapotok között mennyire látta, láthatta egy helyi politikus reálisan a helyzetet. Többek között elmondta, hogy a budapesti forradalom hatására a megyében is megalakultak a Nemzeti Tanácsok. Az átmeneti időszakban elszaporodtak a fosztogatások, de ezek elsokasodásának sikerrel állta útját a megyei adminisztráció. Elmondása szerint súlyosbította viszont a helyzetet, hogy a budapesti politikai központtal történő kapcsolattartás rendkívül megnehezedett.

⁸ Székely Nép, 1918. XI. 6., 2; Uo., 1918. XI. 9., 2.

⁹ NAGY Szabolcs 2012/2, 342.

¹⁰ NAGY Szabolcs 2011/1, 88. Jelen munkában is idézzük két jegyző valószínűleg hasonló okokból történt elüldözését.

¹¹ NAGY Szabolcs 2012/2, 341.

¹² A megye korabeli politikai viszonyairól, tisztségviselőiről bővebben l. uo., 341.

¹³ Uo., 340.

¹⁴ SÁL, Fond 9/1, 1918/216. (XI. 11.)

¹⁵ A lap tartalmazza a vidéki tanácsok tagnévsorát is:

„I. Kézdivásárhelyen: Dr. Silvester Ferenc gimn. tanár elnöke alatt dr. Dávid János orvos, dr. Dienes Ödön ügyvéd, Szöcs Károly

Bizonyára az emiatt kialakult információhiánynak volt az is betudható, hogy Török a román bevonulás veszélyéről úgy nyilatkozott, hogy az fennállni látszott, de egyelőre elült (már másnap átlépte az első román alakulat Gyergyótölgyesnél a határt). Mint már máshol megírtuk,¹³ a közállapotokra, a hangulatra nézvést sokat sejtetett az a körülmény is, hogy a jegyzőkönyv tanúsága szerint Török az „Isten óvja a megyét!” felkiáltással zárta beszédét.¹⁴

A főispán által is említett Nemzeti Tanácsok már november 3-án, illetve 4-én megalakultak. Az eseményről a sepsiszentgyörgyi hírlap, a Székely Nép következőképp tudósított:

„Vasárnap délután és hétfőn délelőtt a vármegyházán népgyűléseken megalakultak a Nemzeti Tanácsok. A városi népgyűlés dr. Kovásznai alpolgármester indítványára 15 tagú vezető tanácsot választott. A tanács elnöke dr. Király Aladár, titkára Zayzon Ferenc főgimn. tanár. Tagjai: a polgárság részéről: Szabó Ferenc asztalos, Óváry Károly birtokos, Nagy Lajos birtokos, Gyárfás Béla dohánygyári munkás, Ludvig Gyula dohánygyári aligazgató, Imreh György szövőgyári munkás, Montag Imre szövőgyári igazgató, dr. Kórész Lajos ügyvéd, Galbács János építész, Végh Endre főgimn. tanár, Neumann Miksa birtokos, Ráduly Miklós g. kel. lelkész, id. Sass József birtokos, a hadsereg részéről Császár Béla százados, Molnárffy Béla huszárszázados, Tamás Sándor főhadnagy és Tölcséres István, Lázár Gergely népfelkelők. A november 4-én a vármegyház dísztermében dr. Király Aladár elnöke alatt az egész vármegye bevonásával tartott népgyűlés a járásokból 35 taggal egészítette ki a Tanácsot. Ezek alakítják meg a járási vezető tanácsokat. [...] A népgyűlés után a vármegyház elé felállított katonaság megesketésére került sor. A vezető tanács mindaddig, míg a szükség kívánja, permanenciában marad, s a polgári leányiskola emeleti termében irodát tart. A közrend fenntartására polgári őrséget alakít, az erre alkalmas polgárokat jelentkezésre kéri fel. A megállapított terv szerint éjjel-nappal polgári és katonai őrség vigyáz a rendre, állandóan katonai készség áll rendelkezésre.”¹⁵

Anélkül, hogy a Nemzeti Tanácsok tagjainak politikai nézeteit feltáró (témánktól messze ve-

szeszgyáros, Szöcs Mihály tímár.

II. A kézdi járásban: Megyaszay Mihály elnöke alatt Péterfy Árpád tanító (Lembény), Bodó Albert birtokos (Törja), dr. Zakariás István orvos (Alsócernáton), Oláh Dániel r. k. esperes (Kézdiszentlélek), Dimián Konstantin g. kel. esperes (Bereck).

III. Az orbai járásban: Szombathy István elnöke alatt Roediger Lajos ny. tanár (Kovászna), Csomós Lázár szabó (Kovászna), Bartha Samu tanító (Barátos), ifj. Olasz Sándor földműves (Kovászna), Ördög József cipész (Kovászna).

IV. A nagyborosnyói szolgabírói kirendeltségben: Kovács Árpád ref. lelkész elnöke alatt Volloncs Miklós ref. esperes (Maksa), Dima János g. kel. lelkész (Magyarbodza), Joós András (Kisborosnyó), Au-

tő) elemzésekbe bonyolódna, rá kell mutatnunk, hogy a vármegyei tanács vezetője az a Király Aladár lett, aki a háborús viszonyok miatt létrejött belpolitikai válság okozta koalíciós törekvések kapcsán nyert 1917-ben (több más társához hasonlóan),¹⁶ Károlyi-párti létrejötte főispáni kinevezést. (S mint fent említettük, a vármegyei közgyűlés kormánypárti tagjainak állandó politikai támadása miatt alig néhány hete mondott le tisztségéről.) Ezzel a gesztussal is nyilvánvalóvá vált, hogy az új budapesti hatalom a vármegyei közgyűlés, a fő- és alispáni tisztségek feladatkörei közül egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a politikai helyett az adminisztratív jellegűekre. Az egymás mellett párhuzamosan működő kettős hatalmi struktúra azonban természetesen nem létezhetett konfliktusok nélkül. A szintén a forradalmi kormány által kinevezett új erdélyi kormánybiztos, Apáthy István (civilben zoológus, kolozsvári egyetemi tanár, szintén a korábbi ellenzékkel szimpatizáló politikus) december közepén levélben volt kénytelen rendreutasítani a háromszéki alispánt amiatt, hogy az a Nemzeti Tanáccsal szemben fennálló hatásköri ütközésekről panaszkodott e „vésztérhes időkben”.¹⁷

Bár a Nemzeti Tanácsok vezetői általában szinte mindenütt, így Székelyföldön, Háromszéken is az új budapesti hatalom politikai szimpatizánsai közül kerültek ki, ebből adódóan közvetlen összekötéssel is rendelkeztek Károlyiék felé, az általános közállapotok miatt mégis nagyon nehezen tudták tartani a kapcsolatot az ország vezetésével. Ebben a helyzetben az erdélyi, székelyföldi vezetők Budapest helyett a jóval könnyebben elérhető erdélyi elit felé próbáltak orientálódni, kérdéseikre elsősorban tőlük várták a választ.¹⁸ A fenyegető román behatolás előestéjén, tapasztalva az országban uralkodó zűrzavart, a hadsereg (nem csak külső folyamatok okozta) összeomlását, Erdély különböző részein különböző tervek születtek a románoktól való függetlenség megőrzésére. Ezek részletes tárgyalására jelen munka keretei között nincs mód, arra mások máshol már kísérletet tettek,¹⁹ mindenképpen fontosnak tartjuk azonban megemlíteni a közvetlenül Háromszékből indult gondolatokat, állásfoglalásokat (még akkor is,

ha azok nyilvánvalóan párhuzamokat mutattak más elképzelésekkel). A *Székely Nép* november 20-i számában például az alábbi írás jelent meg:

„Erdélyt kívánják teljesen maguknak a román urak. Miért? Illő, hogy az erdélyi magyarság és szászág szembenézzen ezzel a követeléssel. Erdély 15 vármegyéje közül Háromszék, Csík, Udvarhely megyék területén 414 436 lakos közül 29 817 román él. Erős kisebbségben élnek a románok Brassó megyében, erős magyar és szász kisebbségek vannak Fogaras, Nagy-, Kisküküllő, Aranyostorda, Marostorda és Kolozs megyékben, végül Beszterce-Naszód megyében. Így alakul ki aztán Erdély nemzetiségi statisztikája ekként:

összlakosság:	2 698 000
Ebből román:	1 471 000
magyar:	940 000
szász:	234 000
egyéb nemzetiségi:	53 000

Tehát az összes lakosság 45 % - a nem román.

És ezt a 45%-ot akarják elnyomni. Elnyomni akarják pedig akkor, mikor az 1 174 000 magyar és szász tudni sem akar felőle, mikor ezek meg akarnak maradni a magyar impérium alatt. Hát ez – enyhén szólva – vakmerőség.

Az európai közvélemény, melyet a hivatalos romániai és a hazai túlzó román statisztika megtévesztett, mindezzel szemben tájékozatlan. Az erdélyi magyarság és szászág vitális érdeke, hogy a békekonferencia előtt hallassa szavát, hogy az önrendelkezési jog alapján helyezkedhesse el a jövőbeni magyar államban. Ha Hunyad megye déli részén, a Retyezáttól kiindulva, a román határtól 25 km-re eső sávval a Hunyad megyében élő magyar telepeket Petrozsényvel belekapcsoljuk – itt mindössze 20-25 000 román él – innen egy Szászvárosig északnak haladó vonallal, innen Nagyszebenig keleti irányban húzódóan, majd Nagyszebenről északra Marosvásárhelyig terjedő vonalon, innen pedig nyugatra Bánffy-hunyadig a mezőségi medencét elfoglaló területen a Szamos vonalán Besztercégig, s onnan a határig terjedő határvonallal megjelölt területen, ahol 900 000 embert meghaladó magyarság, 234 000 szász, 32 000 más nemzetiségű lakos mellett mintegy 250 000 főnyi román élne, úgy, hogy a mintegy 1 400 000 lakosból

lik István cipész (Nagyborosnyó), Fazekas András korcsmáros (Magyarbodza).

V. A sepsi járásban: Dr. Kiss Árpád ügyvéd elnöklete alatt Haller Ottó birtokos (Bodok), Salamon Márton ig.-tanító (Mikóujfalu), Bene István ref. lelkész (Aldoboly), Barabás József birtokos (Bodok), Kónya György birtokos (Angyalos).

VI. A nagyajtai járásban: Dr. Ferenczy Géza elnöklete alatt dr. Söfalvy Fülöp Ferenc ügyvéd (Nagyajta), dr. Solymossy István orvos (Baróth), Boér Olivér birtokos (Hidvég), Bardocz Samu birtokos (Nagybacon). A köpeczi közsémbánya munkásainak egy kiküldöttje. Katonai tanácsosok: Bedőházy Gábor százados, Boér Árpád főhadnagy, Kolombán István főhadnagy, dr. Debreczy Béla zászlós”. (Székely Nép, 1918. XI. 6., 1.)

kely Nép, 1918. XI. 6., 1.)

¹⁶ A témáról l. pl: NAGY Szabolcs 2013.

¹⁷ SÁL, Fond 9/2/a/176, 1918/54.

¹⁸ Természetesen mindenképpen megemlítendő a Budapesten működő Székely Nemzeti Tanács is, azzal a megjegyzéssel, hogy az erdélyi román előrenyomulás mértékével párhuzamosan mind kevésbé tudta Erdéllyel a kapcsolat fenntartani. Az erdélyi központok közül Kolozsvár mellett Marosvásárhely városa volt a kor magyar megmozdulásainak fontos színhelye. A témáról l. BÁRDI Nándor 2003, BÁRDI Nándor 2004.

¹⁹ ZAHORÁN Csaba 2009.

65% magyar, 17% német, és ezzel a 82%-kal szemben 18% román élne.

Ha másként nem megy, az önrendelkezési jog alapján Kolozsvár székhellyel meg kell alakítani az Erdélyi Köztársaságot. Ez a köztársaság keresné és meg is találná a kapcsolatot a Magyar Köztársasággal.

Kell hogy az erdélyi magyarság és szászság létének biztosítására ezen lépést megtegye. Kell azért, mert egyfelől a román imperializmus fenyegeti létét a nagy Románia részére vindikálva őket, másfelől pedig a hazai románság akarja megölni nemzeti életét.

A Nemzeti Tanács és a törvényhatóság legsürgősebben foglalkozzanak a kérdéssel. Az ellenség már szervezve van! Máris teret veszítettünk. Míg tehát el nem késünk, kell megfelelő szervezettel fellépniünk.

A magyar állammal való közösség gondolata a legelső és legfőbb teendő. Miután közénk és a magyarság többi része közé erős román csoport ékelődött be, s a Wilsoni rendezés mellett nemzeti utunk veszélyeztetettnek látszik, nem marad más megoldásunk, mint ez. Vértől szívvel proponáljuk ezt a megoldást, mint a magyarság megosztását, de inkább ez a megoldás, mint a román uralom! Ha valaki jobb megoldást ajánl, olyat, amely mellett a mai állapot fenntartható, készséggel vállaljuk. Csak magyarságunkat biztosítsa!²⁰

A fentiek nyilvánvalóan nem kizárólag a sepsiszentgyörgyi lap álláspontját tükrözték. Egy, a budapesti székelység nagygyűlésének megbízásából érkezett táviratra²¹ válaszul, melyben a szerzők kifejtették, hogy egyetértenek a Népköztársaság nemzetiségi politikájával, illetve amennyiben a békekonferencia nem támogatná Magyarország területi egységét, szükségesnek látják, hogy a magyarlakta területeken önálló népköztársaság alakuljon, az időközben kormánybiztosi kinevezést nyert Király maga s a megyei nemzeti tanács nevében is kifejezte egyetértését. Az esetleges elcsatoltatás kérdése a „helyi nagypolitikai” szereplőkön túl nyilvánvalóan szélesebb rétegeket is foglalkoztatott. Apáthy István december közepén küldött körtáviratot a vármegyéknek, miszerint azok szervezzenek küldöttségeket – a december 1-jei román nagygyűlésre válaszul – december 22-én tartandó magyar demonstrációra. A felhívás hatására például az Orbai-járás küldöttségébe már rövid időn belül regisztrált 50 személy, akik között jelen volt a társadalom minden rétege, tehát a közéleti személyiségnek nem minősíthető emberek is.²² A következő újságcikk tudósítása szerint a megyeszékhelyen megtartott nagygyűlésen is sokan megjelentek:

„Tiltakozás Erdély elszakítása ellen. Háromszékvármegye Nemzeti Tanácsa a vármegyeház nagytermében a mai nap népes gyűlést tartott, amelyen a közlekedési akadályok és nehézségek dacára a vidékről is nagyon sokan jelentek meg. A gyűlés szépen és realison megindokolt határozati javaslatot fogadott el, amelyben tiltakozását jelentette be Erdélynek az anyaországtól való elszakítása ellen.”²³

A következő napi, kolozsvári demonstráción is (mint az a fent említett Orbai-járásbéli regisztráció alapján előre sejtethető volt) sok háromszéki vett részt.

A nagypolitika befolyásolására irányuló (vidékről, távolról amúgy is nehézkes) próbálkozásokon túl azonban jóval nagyobb szükség volt a helyi viszonyok rendezésére. Annak ellenére, hogy az „akut rendészeti probléma” a fosztogatások, kisebb zavargások időlegesen elültek, még mindig nagy nehézségekbe ütközött a rend folyamatos fennmaradásának biztosítása. Elsősorban a „szakember” hiánya jelentett gondot. A rendőrségek jelentős létszámhiánnyal küzdöttek,²⁴ a karhatalomként más időkben bevethető katonai egységeket szélnek eresztették. Az új rendszer rendfenntartó erői, az önszerveződés, öngondoskodás (egyébként szépen hangzó) eszméi mentén létrehozott nemzetőrségek pedig – mint később kiderült – nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

Ennek az alakulatnak a felállítása érdekében egyébiránt Sepsiszentgyörgyön Bálint Dénes polgármester november 4-én adott ki felhívást:

„Sepsiszentgyörgyön is megalakítandó a „Nemzetőrség”. A Nemzetőrség tagja lehet a városnak minden testileg alkalmas munkás polgára. A létszám lesz – a város körülbelül 8000 lelket számláló lakosságának megfelelően – mintegy 400-450 ember, 8-10 tiszt vezetése alatt szakaszok, századok és zászlóaljba sorozva, a rendőrkapitányságnak alárendelve.

A „Nemzetőrség” kötelessége a városban a közrend fenntartása, a vagyon- és személybiztonság megőrzése. A „Nemzetőrség” tagjai rendes foglalkozásukat folytathatják, és csakis rövid begyakorlásra, készségi járőr- és őrszolgálatra megfelelő felváltással kötelesek. Karhatalmi célokra azonban csak nagyobb csapatban – szakasz, század – vonulnak ki.

A „Nemzetőrség” tagjai napi 3 korona pótdíjat kapnak. A tisztek pótdíjára vonatkozólag később lesz rendelkezése. A „Nemzetőrség” tagjai a népkormányra esküsznek fel, és hat hónapi kötelezettséget vállalnak. Felhívom a város összes alkalmas polgárait, a jelenleg katonai szolgálatot teljesítőket és a harcterekről vissza-

²⁰ Székely Nép, 1918. XI. 20., 1. A tervet az újság a továbbiakban is foglalkozott: „Az erdélyi köztársaság. A Székely Nép e címen megindított akciója mind szélesebb körben kelt érdeklődést. A kolozsvári újság teljes tartalmilag közli. Hír szerint ott is hasonló sajtóakció készül”. (Uo., 1918. XI. 26., 3.)

²¹ Aláírók: Balázs Elek, Jancsó Benedek, Sebess Dénes, Sófalvi Ferenc, Ugron Gábor. (SÁL, Fond 9/2/a/176, 1918/11.)

²² Uo., 1918/33.

²³ Székely Nép, 1918. XII. 21., 2.

²⁴ NAGY Szabolcs 2012/2, 342.

térteket is, hogy a „Nemzetország” mielőbbi megalakíthatása végett a városi tanácsnál azonnal jelentkezzenek. Mindnyájunknak szent kötelessége, hogy a meglévő javakat megőrizzük, mert ezek fognak alapul szolgálni az új, független Magyarország felépítéséhez.”²⁵

A felhívás sikeresnek bizonyult. A kolozsvári Nemzeti Tanács érdeklődő táviratára válaszul, alig pár nappal a fenti felhívás kibocsátása után már azt közölték Háromszékről, hogy a helyi nemzetörsegek mindenütt megalakultak, a közbiztonság eddig fenntartott. Ipari és egyéb közjavakban nem esett kár. Problémaként említik viszont, hogy a kisebb helyeken, ahol nemzetörseget nem kellett (lehetett) alakítani, a helyi hatósági személyeket gyakran „terrorizálják”. Azt is említik, hogy a nemzetörség felállításának gyors sikere elsősorban a felajánlottapidíjnak köszönhető, annak hiányában nem látják garantálnak az egységek fennmaradását, pedig véleményük szerint égető szükség lenne egybentartásukra, mivel hiányukban nem látszik biztosíthatónak a közrend fenntartása.²⁶

Aapidíj fizetése pedig az általános pénzhiányban hamar nehézségekbe ütközött. A nemzetörség a kis településeken is jelentős létszámmal működött, Zabolán például 73 legénységi állományú személy mellett 2 tiszt alkotta (50 db fegyverrel, 50 db szuronnyal és 500 db tölténnyel rendelkeztek), Gencén 102 fő, Zágomban 124 fő tartozott hozzájuk. Még az akkor is rendkívül kis településnek számító Hiliben is volt 31 nemzetör. Az alakulatok bomlását a legénység 1896–1900 között született öt legfiatalabb korosztályának bevonulása indította meg. Emiatt Zabolán a 73 fő közül 20–25-en voltak kénytelenek elhagyni a nemzetörséget. Mivel a november 8–10. közötti eskütelek óta sehol sem kapták meg az ígértapidíjat, így hamarosan a többiek is szétszéledtek. A vármegyéhez beérkezett kimutatások szerint november végére a nemzetörsegek mindenütt feloszlottak, általában 8–15 napig szolgáltak. Később egyébként igyekeztek teljesíteni az elmaradt kifizetéseket, így a zabolai legénység például 12 napra napi 20 koronát, a tisztikar 30 koronát kapott.²⁷ Nagybanconban egy december 20-án kelt kimutatás alapján a nyilvántartott 111 nemzetör átlag 180 korona juttatásban részesült.²⁸

A nemzetörséggel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy ezek nemzetiségi alapon szerveződtek, azokon a településeken tehát, ahol élt román és/vagy szász lakosság, ezek is létrehozták, hozhatták a saját alakulataikat. Különösen a románság kapott

az alkalmon, hogy saját „milíciát” alakíthatott. Ezek aztán nem egy esetben még a román megszállás előtt, belülről bomlasztva próbálták hozzájárulni a majdani bevonulás sikeréhez (elég például a máshol leírt szászsebesi esetre gondolnunk).²⁹ Ennek ellenére később természetesen ezek, a sok esetben gyakorlatilag a korabeli magyar közrend ellen tevékenykedő nemzetörök is megkapták elmaradt javadalmasukat.³⁰

Mindezek mellett még egy eseménysor hatott a terület önvédelmének esetleges megszervezése ellen: a még fellelhető hadi javak elárverezése. Ez, mint például Kovásznán, legfőképp a lovakat, lószerszámokat érintette, de nem volt ritka a ruházat áruba bocsátása sem.³¹ Összességében fenti sorainkkal nem azt kívántuk sugallni, hogy a nemzetörsegek mégoly ideális működésük esetén is elegendőek lettek volna a fenyegető román betörés megállítására, de az, hogy egy ilyen, „utolsó szalmaszálként” kapaszkodót jelentő (és főleg a belső rend biztosítása szempontjából elengedhetetlenül fontos) intézményt ilyen könnyen hagyott elenyészni a korabeli államhatalom, nagyon árulkodó annak működésére, állapotaira nézve. (Az elmaradtapidíjnak az egységek feloszlása után alig pár héttel történő rendezése pedig egyértelműen arra utal, hogy azoknak az időben történő kifizetése elsősorban szervezési hiányosságok miatt maradt el.)

Aközvéleményt pedig novemberben már nagyon élénken foglalkoztatta az esetleges román benyomulás. A Székely Nép például a következőket írta:

„A románok egészen hitelesen hangzó hírek szerint mégiscsak megszállják Erdélyt. Nincsen módunkban ellenőrizni a megszállás céljait és méreteit. Az ország jelen helyzete – ne kutassuk most, kinek mulasztásából vagy hibájából – az ellentállás gondolatát is kizárja. Nem marad tehát egyéb hátra, meg kell nyugodnunk a keserű valóságban.

A román hadsereg, mikor hadviselőként jelent meg, sem követett el semmiféle atrocitást. Most, mikor pedig ezt okunk van feltenni – békés megszállás okán jelenik meg, kevesebb oka van erre. Pánikra vagy nyugtalanosságra tehát semmi ok sincs. Maradjon mindenki a helyén, és végezze a dolgát. Csak ezt ajánlhatjuk.

A megnyugvás szükségzerűsége bizonyosan kellő tapintatot és belátást diktál mindenkibe, s így a fegyveres erőnek semmi oka sem lesz arra, hogy polgári vért ontszon, mert katonát már amúgy sem talál. Az országnak is, polgártársainak is az tesz szolgálatot, aki tartózkodik minden rendezavarástól, s köteles tisztelettel fogadja ezt a szomorú eseményt.”³²

²⁵ SzNM, K, Plakátgyűjtemény.

²⁶ SÁL, Fond 9/2/a/176, 1918/13.

²⁷ SÁL, Fond 9/2/a/47, 1918/68.

²⁸ SÁL, Fond 9/2/a/45, 1918/26.

²⁹ NAGY Szabolcs 2011/1, 87.

³⁰ L. pl. az erődi román nemzetörség elmaradtapidíjának kifizetése kapcsán történt intézkedést. (SÁL, Fond 9/2/a/176, 1918/66.)

³¹ SÁL, Fond 9/2/a/46, 1918/69.

³² Székely Nép, 1918. XI. 16., 1.

A fenti újságcikk lényegében tükrözte a hivatalos álláspontot, a Belügyminiszter távirata, melyben közli, hogy fel kell készülni egyes területek megszállására is (amellett, hogy felszólította az állami alkalmazottakat és az önkormányzatokat a helyben maradásra), főleg a lakosság ellenállásának kívánta elejét venni.³³

Mivel az első román alakulatok az északi szorosokon keresztül léptek magyar földre (ennek oka elsősorban az volt, hogy Románia déli részéből még tulajdonképpen folyamatban volt a Mackensen vezette erők kivonulása, Havasalföld nem oly régen még megszállás alatt állt), a háromszékiek a területükre történő román bevonulás előtt végigkövethették az északabbi székely területek megszállását:

„Csíkszeredába bevonult a román katonaság. Csíkszereda, nov. 26. Csíkszeredai tudósítónk jelenti: Ma délben fél egy órakor bevonult ide egy román gyalogezred, egy tüzerűteg a megfelelő trénnel. A bevonulás zene szóval történt. A legénységet a helybeli honvédlaktanyában, a tiszteket pedig magánházakban szállásolták el. A kormánybiztos nyomban tárgyalásokba bocsátkozott a parancsnokló tábornokkal, és ennek eredményeképpen a románok a postát, távirát és vasutat meghagyták az eddigi vezetés alatt, de ellenőrzés alá vették. A lapokat cenzúra alá helyezték. A hivatalokat továbbra is meghagyták működésükben, úgyszintén az iskolákat is. A katonaság részére szükséges élelmiszereket, továbbá szénát, zabot a maximális áron fizetik. Kijelentette a tábornok, hogy az ellátást csak három napig kívánják igénybe venni, mert akkorra a rossz közlekedési viszonyok miatt Palánkán rekedt tréjük megérkezik, és élelmiszerüket abból látják el. Eddig 1500 kg kenyeret rendeltek, és az árát megfizették. A megszálló csapatok barátságosan viselkednek...”³⁴

„Romániai katonák Csík megyében. Csíkszeredai tudósítónk jelenti. A megszálló román csapatok viselkedése kifogástalan. A hatóságokkal és a magánszemélyekkel való érintkezésben előzékenyek, udvariasak. Az első igénylések óta semmit nem kértek. Azonban a fegyverbe hívott öt évfolyam bevonulását megakadályozzák. Egy másik gyalogezred tegnapelőtt reggel Szépvizen át Csíkszentmihályra és Csíkrákosra bevonult, úgyhogy most Csík megyében két román gyalogezred van. A Marosvásárhely felé előnyomuló csapat előőrsei elérték Dédát.”³⁵

De nem sokáig váratott magára a románok háromszéki bevonulása sem. Sepsiszentgyörgy megszállása december második hetében következett be. A lakosságot felkészítendő a helyi lap december 7-én

„Mi a teendők?” címmel közölt, a fentebb idézethez hasonló hangvételű, nyugalomra intő cikket a közelgő megszállással kapcsolatban.³⁶ A másnap vagy harmadnap³⁷ történt bevonulás zökkenőmentesen zajlott, hasonlóan az 1916-os megszálláshoz, az első napokban mindkét fél óvatosan viselkedett. A megszálló katonaság parancsnoka, Tigoianu százados által kiadott első „rendszabály” több pontban rendelkezett a lakosság által követendő magatartásról. Elrendelte a hivatalok helyben maradását, zavartalan működésük fenntartását, azzal a kikötéssel, hogy azok nem hozhatnak románellenes intézkedéseket. A meg nem szállt területekre irányuló levelezés tekintetében bevezette a cenzúra intézményét. A hivatalos szervek leveleivel addig, míg azok helyzetükkel vissza nem éltek, kivételt tett. Hasonlóképpen meghagyta a hivatalos szervek pénzeszközeit is mindaddig, míg azok azt nem használták provokációra vagy ellenállás megszervezésére. A telefonálást engedélyezte, de minden beszélgetést cenzor hallgatott. A jegyzékbe felvett köztisztviselők hivatalos ügyekben utazhattak. A kávéházak nyitvatartását este 11-ig engedélyezte, tüntetést tartani nem lehetett. Egyesületi, testületi ülést előzetesen engedélyeztetni kellett, politikai ülés nem volt tartható.³⁸ A nemzeti jelképek és zászlók használhatóak voltak mindaddig, amíg nem tüntettek vagy provokáltak velük. A napilapok ellenőrzés mellett megjelenhettek. A hadsereg részt vállalt a rendfenntartásban, szükségleteit nem rekvirálással, hanem készpénzes vásárlásokkal elégítette ki, továbbá vállalta az esetleges károk azonnali megtérítését.

December 9-én Kovásznai Gábor alpolgármester Tigoianu parancsára hirdetményt tett közzé, melyben nyomatékosan felszólította a lakosságot, hogy a birtokában található bárminemű lőfegyvert, löszert főbelövés terhe mellett szolgáltatson be. Ezenkívül a kávéházak este 11-kor megtörtént zárása után kijárási tilalmat rendelt el. A lakosságot ismételten felhívta rendes életvitelének folytatására, illetve a megszállókkal szemben tanúsított higgadt magatartásra.³⁹ Ezek a kezdeti intézkedések, az első román fennhatóság alatt eltelt napok történései teljes mértékben illeszthetők voltak más székely városok, például Kézdivásárhely megszállása kapcsán tapasztaltakhoz.⁴⁰ De teljes párhuzamba állíthatók például az időben és térben jóval távolibb, 1919 augusztusában történt veszprémi román megszállással is.⁴¹ Eltérések főként az 1916-os eseményekhez képest adódtak. Bár más

³³ SÁL, Fond 9/34, 1918/18818.

³⁴ Székely Nép, 1918. XI. 27., 1.

³⁵ Uo., 1918. XI. 29., 2.

³⁶ Uo., 1918. XII. 7., 1.

³⁷ A források nem említik a bevonulás napját, annak időpontja a fenti újságcikk, illetve Tigoianu első rendeletének dátuma alapján következtethető ki.

³⁸ SÁL, Fond 9/2/a/113, 308. Valószínűleg az irat folytatása egy kézzel írt piszkozat, melynek tetején a „2. oldal” felirat található. (Uo., 312.)

³⁹ SzNM, K, Plakátgyűjtemény.

⁴⁰ Székely Nép, 1918. XII. 18., 3.

⁴¹ NAGY Szabolcs 2011/2.

erdélyi helyszíneken és döntően későbbi időpontokban (elég csak Köröstárkányra utalnunk)⁴² történtek román részről elkövetett súlyos atrocitások, fosztogatások is, a források Sepsiszentgyörgy megszállása kapcsán (ellentétben 1916-tal) nem utalnak ilyesmire. A lakosság tömeges méretű menekülése sem ismétlődött meg, a főként az állami tisztviselők közül kikerülő migránsok jó része később, elsősorban a tartós román berendezkedést látva hagyta el szülőföldjét.⁴³

Az aránylag „békés” megszállást azonban kiszáratva megzavarta egy „egyéni akció”. A Székely Nép a következőképpen számolt be az esetről:

„Bűnös könnyelműség. Másnak nem nevezhetjük azt a gyermekes puccsot, mit néhány meggondolatlan ember tegnap este megkísérelt. A román megszálló csapatokat próbariadóval esti 6 óra tájban felverték. Néhány meggondolatlan ember azt hitte, hogy a városban terjesztett alaptalan hírek tényleg igazak, és a megszálló csapatok távoznak. Valahonnan fegyvereket szereztek, a piacon felkészültek támadásra. A román fegyveres erő és a félrevezetett emberek közt már-már összeütközésre került a sor, Király dr. főispán tapintatos közbelépése azonban megakadályozta a vérontást. A csoport vezetőjét, Mihály István végrehajtót a rendőrség letartóztatta, és ma reggel a román parancsnokság vette őrizetbe. Az éretlen csíny miatt a megszálló csapatok parancsnoka szigorú rendszabályokat léptetett életbe, így elrendelte az előzetes cenzúrát, a 8 órai zárórát, amikortól kezdve senki az utcán nem tartózkodhatik. Nem tudjuk eléggé elítélni ezt a könnyelműséget, mely céltalan és oktalan, és csak túlságos szigorot eredményez a megszállásban. A polgárság – ezt nem tudjuk eléggé hangsúlyozni – akkor jár el hazafiasan, ha kerül minden felesleges izgalmat, s nem ül fel ostoba híreszteléseknek⁴⁴

A helyi Pénzügyigazgatóság a Pénzügyminisztériumhoz intézett levelében bővebben ismertette az esetet:

„Nagyméltóságú Magyar Pénzügyminisztérium! Mihály István itteni állami végrehajtó 1918. december 17-én este 5 és 6 óra között, miután azt a hírt hallotta, hogy a megszálló román csapatok aznap este a városból kivonulnak, és a felhalmozott katonai felszereléseket is magukkal viszik. Ezt megakadályozandó, a megszálló csapatok ellen ellenállást tervezett, és néhány ismeretlen egyén élén a katonai fegyvertár elé vonult. S bár már fegyveres összeütközésre került volna a dolog, és csak a polgármester és más vezető férfiak közbelépése hártotta el a veszedelmet. Mihály Istvánt azonban letartóztatták, és folyó hó 21-én erős fedezet alatt a román katonai parancsnoksághoz, Brassóba elszállították, hol valószínűleg hadbírószám elé állítják. Mihály István végrehaj-

tónak ezen esetet megelőző viselkedéséről vagyok bátor a következőket tisztelettel bejelenteni. A magyar népköztársaság kikiáltása estéjén a néptömeg élén zászlóval és zeneszó mellett felvonulást rendezett, valószínűleg itt szerezte meg a népszerűségét. Majd a nemzetörségbe beállott, és ezen minőségben szolgálatra Magyarbodza községbe küldetvén, ott többféle dolgokat harácsol, amiért Magyarbodza község hallomás szerint 2200 korona kártétel erejéig Sepsiszentgyörgy ellen eljárást indított, s Mihály István ellen ez ügyből folyólag bűnvádi eljárás tétetett folyamatba. A dec. 17. esemény miatt a megszálló csapatok parancsnoka Sepsiszentgyörgy ellen rendszabályokat léptetett életbe, és egyedül dr. Király Aladár kormánybiztos főispán úr közbejárásának köszönhető, hogy az egész várossal szemben ez a szigor még nagyobb méretű nem lett. Ezen eredményeket mérlegelve, Mihály Istvánt a pénzügyigazgatóság beszámítható normális elmeállapotúnak nem tarthatja, s a megtett orvosi vizsgálat is megállapította, hogy mihelyt az alkohol élvezetéhez jut, fékezhetlen indulata uralkodik rajta. Hallomás szerint a katonaságtól is mint mindenmű szolgálatra alkalmatlan szellemi fogyatkozásban levő bocsájtatott el.⁴⁵

Mint a Székely Nép fenti cikke is utalt rá, az eset után valóban jelentősen megszigorodtak a megszállók által diktált feltételek. Tigoianu 3. számú rendelete értelmében az eddigi 11 helyett már este 8 után sem szabadott az utcán tartózkodni, de két személynél több ez időpont előtt sem gyülekezhetett. Természetesen a vendéglátóhelyeknek is be kellett zárni este 8-kor, de szeszestalt sem ezekben, sem másutt nem lehetett árusítani. A heti vásárokat három hétre felfüggesztették, röpcédulát, egyéb nyomtatványt csak előzetes engedéllyel lehetett előállítani. A megszállt területekre irányuló teljes magánlevelezést, telefonforgalmat is cenzúra alá vetették. A szabad közlekedést (szintén a megszállt területeken belül is) megszüntették. Mindennemű gyűlést (az egyesületekét is) betiltottak. A zavargások megelőzésére 10 túszt vettek a város lakosságából. A városban tartózkodó magyar katonai személyeket eltiltották az egyenruha viselésétől. Az enyhébb megítélésű rendbontók 2 nap bezárással és 5-100 koronáig terjedő bírsággal voltak büntetendők, a zavargók számára haditörvényszéket helyeztek kilátásba, az esetleges zavargások ellen fegyveresen kívántak fellépni.⁴⁶ Az eset után a helyi szociáldemokraták külön közleményt adtak ki, melyben kérték a lakosokat, hogy a továbbiakban tartózkodjanak a hasonló akcióktól, s helyzetük rendezését ne saját erejüktől, hanem a békekonzferencia igazságos döntésétől várják.⁴⁷ A közrend fenntartását egyébként

⁴² GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs 2011, 161–168.

⁴³ Részletesen pl: SZÜTS István Gergely 2007.

⁴⁴ Székely Nép, 1918. XII. 18., 2.

⁴⁵ SÁL, Fond 9/2/a/176, 1918/69.

⁴⁶ SÁL, Fond 9/2/a/113, 1918/309.

⁴⁷ Székely Nép, 1918. XII. 20., 3.

a helyi vezetők, mint másutt, úgy Sepsiszentgyörgyön is elsősorban a lakosok alkoholfogyasztása által látták veszélyeztetve. A Kormánybiztosság rendeletet bocsátott ki, mely szerint alkoholt – a gyógyszerárak orvosi célú készletein kívül – szigorúan tilos volt árusítani, s csak azok a vendéglátóhelyek tarthattak egyáltalán korlátozott időszakban nyitva, melyekben közétkeztetés folyt.⁴⁸

A sepsiszentgyörgyi helyzet karácsony után normalizálódott. Tigoianu január 3-án kelt, 4. rendelete már ennek jegyében született. Ebben a százados felszólította a megye lakosságát a polgári hatóságok rendelkezéseinek betartására, illetve a rendfenntartó erőket arra, hogy működjenek együtt a civil hatóságokkal. Az élelmiszerek elszállítását megtiltotta, s összeíratta a megye területén található katonai javakat, különös tekintettel az állatállományra.⁴⁹ A puccskísérlet utáni enyhüléstől eltekintve azonban elmondható, hogy a megszállók stílusa fokozatosan változott. A Tigoianu alakulathoz csatlakozó, Háromszéket 1919 elején megszálló 4. rosjori ezred már egyenesen rekvirálást helyezett kilátásba arra az esetre, ha csapatai (ellentételezés fejében történő) ellátására a helyiek nem készülnek fel megfelelően.⁵⁰ S lassanként elő-elő kezdtek fordulni olyan esetek is, melyek egyértelműen mutatták: a románok a bevonulásukra indokul szolgáló rendfenntartás helyett egyre inkább a területszerzést, tartós helyi berendezkedést tekintik céljuknak. A *Székely Nép* már január 8-án beszámolt egy, a közeli Brassóban történt esetről:

„Egy ezredes kalandja. A Brassói Lapok írja: A Brassóban állomásozó 6. számú román vadászvezred parancsnoka az alábbi rendeletet juttatta hozzánk közlés végett. Csikszentsimoni Endes Antal volt m. kir. brassói VII. számú csendőrkerületbeli ezredes nem tett eleget a piros rendelet 13. és a kékes rendelet 6. pontjában előírt rendelkezéseknek, amennyiben Dobre Sándor ezredes úrnak Brassó utcáján nem tisztelgett. Nevezettet ezért letartóztatták, és a Fekete-utcai laktanyába kísérték. Két óra múlva, miután a fenti rendeletek betartására figyelmeztették, szabadlábra helyezték, annak nyomatékos hangsúlyozásával: a) Csikszentsimoni Endes Antal volt m. kir. brassói VII. számú csendőrkerületi ezredes polgári ruhát öltön; amennyiben pedig állandóan egyenruhát viselne, ezen a magyar nemzeti színek feltű-

nő hordása szigorúan tilos; b) tartozik a román hadsereg tisztjeinek tisztelegni. Elrendeltetik ezért, hogy a volt osztrák–magyar hadsereg minden tisztjének a román katonai parancsnokság által kiállított igazolvánnyal kell ellátva lennie, és azzal 8 naponként láttamozás végett a brassói térparancsnokságnál jelentkezni tartoznak. Csikszentsimoni Endes Antal volt m. kir. brassói VII. számú csendőrkerületbeli ezredes ezen igazolvánnyal nem rendelkezvén, emiatt vétkesnek találtatott. Dobre Sándor ezredes, a 6. vadászvezred parancsnoka.”⁵¹

Eddigre már a román fél nemcsak a különböző korábbi egyezményeknek a megszállandó területekre vonatkozó előírásait, hanem a megszállt területek igazgatására vonatkozóakat is kezdte semmibe venni.⁵² A „meghódított” kelet-magyarországi területeken teljes mértékben érvényre kívánta juttatni szuverenitását. Az 1916. évi, kudarcba fulladt erdélyi betörés következtében elerőtlenedett hadseregét mind személyi, mind tárgyi anyagát tekintve a megszállt területeken található készletekből igyekezett feltölteni (részben ezen törekvéshez kapcsolódott a fentebb ismertetett összeírás elrendelése is).

A legénységi állomány pótlása érdekében, az előző év végén megalakult s időközben a Kolozsvári Kormánybiztosságtól a terület igazgatását átvevő Nagyszebeni Kormányzótanács (románul Consiliul Dirigent) parancsba adta a román és szász (mivel ez utóbbiakat is az új állam irányában lojális érzelműeknek vélték) népesség hadköteles tagjai tíz évfolyamának behívását.⁵³ Háromszék nemzetiségi összetétele miatt az akció helyben nem járt sikerrel. Kézdivásárhelyen például az 1896–1899 között született négy évfolyamból mindössze egy román származású fiatalot találtak, de az már a sorozás előtt felcsapott román gárdistának.⁵⁴ Az egyenruhák román felhasználásra történő begyűjtése viszont már nagyobb hasznot hozott.⁵⁵

A „kádérhiány” nem csak a sorkatonaság esetében jelentkezett. Nehéz volt biztosítani például az újonnan megszállt területek orvosi ellátását is. Éppen ezért az orvosok 1919 januárjában kiadott mozgósítási rendelete alapján minden 42 évesnél fiatalabb orvosnak jelentkezni kellett Nagyszebenben, hogy a kormányzótanács kijelölhesse számukra új szolgálati helyüket.⁵⁶ Az ilyen és ehhez hasonló intézkedések hozzájárultak a helyi társadalom lefejezéséhez, a he-

⁴⁸ SzNM, K, *Plakátgyűjtemény*.

⁴⁹ SÁL, Fond 9/2/a/113, 1919/303. Az összeírás elrendelése központilag is megtörtént, l. SÁL, Fond 9/34, 1919/1.

⁵⁰ Uo., 1919/737.

⁵¹ *Székely Nép*, 1919. I. 8., 1.

⁵² A sokszor idézett, még 1918. november 13-án megkötött belgrádi konvenció 17. pontját például, mely a megszállt területeket továbbra is magyar polgári igazgatás alatt kívánta tartani, sem az Apáthy–Berthelot-egyezmény (1918. december 31., megkötése gyakorlatilag a belgrádi konvenció területi rendelkezéseinek

megsértése, a demarkációs vonalnak a román fél által végrehajtott átélépése miatt vált szükségessé), sem azt az utólag jóváhagyó, 1919. január 27-én kelt Vix-jegyzék, sem a „híres” 1919. március 20. Vix-jegyzék nem írta felül.

⁵³ SÁL, Fond 9/34, 1919/261.

⁵⁴ Uo., 1919/34.

⁵⁵ Uo., 1919/486.

⁵⁶ Uo., 1919/500. Az iratban megtalálható Sepsiszentgyörgy orvosainak listája!

lyi gyökerű, magyar származású vezető közigazgatási tisztviselő-értelmiségi réteg eltávolításához. Mely folyamat egyébként a központi akaratától függetlenül, spontán történések által mozgatva is zajlott. A kézdivásárhelyi járás főszolgabírója például jelentette, hogy Berecken hiányzik a jegyző, mert Szörtsey Gábor korábbi jegyzőt román katonák még januárban Brassóba hurcolták. Ugyanígy nem volt jegyző Torján és Kézdikóváron, mert onnan a hazatérő katonák (a háború alatt elkövetett vélt vagy valós visszaélések miatt) elűzték őket.⁵⁷ Mindezzel kapcsolatban említenünk kell a főleg a tisztviselői, állami alkalmazotti rétegre jellemző, igaz, a helyzet fokozatos romlása miatt főként később hatalmasra duzzadó kivándorlási hullámot is.⁵⁸ A lakosságot is egyre inkább érintette a megszállás. Például az eddigi, alkalmazott kényszer nélkül létrejött készpénzes adás-vételek helyett a vármegye új közélelmezési biztosa (dr. Crișan) bevezette az állatok és élelmiszerek rekvirálását.⁵⁹

A helyzet miatt, hogy a megszállók már a látszatra is egyre kevésbé ügyeltek, mind inkább területserzőként viselkedtek a rendfenntartói szerep helyett, elégedetlenségi hullám bontakozott ki a magyar tisztviselői karban. Dr. Török Andor alispán 1919. február 1-jén levelet küldött Dr. Nicolea Vecerdea prefektusnak, miszerint az alispáni állást a továbbiakban nem tudja ellátni. Döntésének indokául felhozta, hogy bár a belgrádi konvenció a közigazgatást a helyén hagyta, a prefektus a főispáni széket katonai hatalma jogán mégis elfoglalta (ezt Vecerdea még január 30-án hozta az alispán tudomására), ami súlyos jogszerűtlenség volt. Továbbá, bár a prefektus kijelentette, hogy a tisztikart egyben kívánja tartani, és esküt tőlük nem kíván, illetve a fennálló törvények érvényessége mellett kíván működni, ezen állítását tetteivel rendszeresen megcáfolta. A levélből kiderült az is, hogy Török alispán lemondása már korábban napirendre került, de mindeztáig nem történt meg, mivel a vármegye működésének fenntartása lelkiismereti kérdés volt számára, s erre apellálva Vecerdea rábírta az átmeneti maradásra, azonban a Török által szorgalmazott s Vecerdea által megígért, a helyzetet tisztázó tárgyalásokat Vecerdea az egészségi állapotára hivatkozva mindeztáig elnapolta. Nem csak türelmének elfogyása eredményezte azonban Török ultimátumszerű lemondását. Február 1-jén jelképes történések zajlottak Sepsiszentgyörgyön. Román katonák a Vármegyházra román lobogót tűztek, s az épület raktárában található magyar lobogókat elko-bozták, hogy a magyarok még véletlenül se cserélhes-

sék vissza azt. Ezt a gesztust Török a román államiság nyílt bevezetéseként értékelte, s lemondásának apropóját tulajdonképpen ez jelentette.

Vecerdea 5-én válaszolt Török lemondó levelére (állítása szerint ekkor még mindig ágyban fekvő beteg volt). Válaszában közölte, hogy bár a kész helyzet miatt nem látja értelmét, de felépülése után nem zárkózik el a korábban szorgalmazott megbeszéléstől. Tudomásul vette Török lemondását, de annak indokait nem fogadta el. Az elhagyott alispáni hivatal gondozására Victor O. Roman szentgyörgyi illetőségű román ügyvédet jelölte ki, segítségül mellé rendelte Tigoianu százados térparancsnokot. Törökön keresztül hívta fel a vele együtt lemondott többi tisztviselőt, hogy három napon belül fizessék vissza az előre felvett járandóságait. Közölte továbbá, hogy a hivatalelhagyás miatti felelősségre vonás lehetősége továbbra is fennmaradt.

A Török lépéséhez csatlakozó hivatalnokok egyébként még az előző napon, február 4-én bejelentették döntésüket. Különböző listák szerint a megye 39-42 alkalmazottja (főállatorvostól levéltárnokon keresztül a hivatalszolgáig) távozott posztjáról. Mivel Béldi Pál első és Demeter Gyula második főjegyző is távol volt, a szabályok értelmében Űtő Áronnak, az árvaszék elnökének kellett helyettesítenie Törököt a megyei igazgatás élén.⁶⁰ A közalkalmazottak lépésére válaszul még aznap falragasz jelent meg a város utcáin:

„Hirdetmény

A hivatalok vezetőit személyesen teszem felelőssé, úgy a saját, valamint alárendeltjeinek szóbeli, írásbeli vagy egyéb jelekkel kifejezésre hozott közrendellenes magatartásáért. A hivatalok főnökei kötelesek az ellen vétőket okvetlenül a román katonai térparancsnokságnak bejelenteni! Sepsiszentgyörgy, 1919. február hó 4-én.

*Tigoianu (Dumitru) százados, térparancsnok.*⁶¹

Az alispáni iktatókönyvben február 5-én új oldalt nyitottak, az iktatást újból az 1-es számmal kezdték. A hivatali nyelv a román lett. Az – iratok alapján részben kiprovokáltak látszó – lemondások megnyitották az utat – a román katonaság után – a román adminisztráció helyi berendezkedése előtt is.⁶²

A román igazgatás bevezetése azonban a lemondások nélkül is elkerülhetetlen lett volna. A Nagyszebeni Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi tárca főnöke február 16-án kelt, 931. számú rendelete értelmében mindazon állami tisztviselők, akik továbbra is a román állam szolgálatában szándékoztak maradni, kötelesek voltak február 28-ig a román állam iránti hűségesküt letenni.⁶³ Ezt természetesen

⁵⁷ Uo., 1919/74.

⁵⁸ L. pl: SZÜTS István Gergely 2007.

⁵⁹ Uo., 1919/472.

⁶⁰ Uo., 1919/1057.

⁶¹ SzNM, K, *Plakátgyűjtemény*.

⁶² SÁL, Fond 9/34, 1919/1.

⁶³ L. a témáról SZÜTS István Gergely 2007.

próbálták a magyar tisztségviselők minél tovább halogatni. A háromszéki tanárok például arra hivatkozva, hogy velük a fent említett rendeletet senki nem ismertette, még május elejéig sem tették le az esküt. Ekkor Popescu, a vármegyei tanfelügyelő felszólította a megyei tanári gárdát az aktus pótlására, s kilátásba helyezte, hogy amennyiben egyes személyek a felszólításnak továbbra sem tennének eleget, úgy viselniük kell tettük következményeit.⁶⁴

A háromszéki tisztviselők egy részét február 4. után internálták. Az árvászéki elnök (aki mint láttuk, rangidősként ekkor tulajdonképpen a magyar tisztviselői kar vezetője volt) 1919. február 20-án már többedszerre kérte az alispáni kiküldöttől ezen intézkedés megszüntetését (nem utolsósorban azért, hogy új kereseti lehetőség után nézhessenek), ismételten kérte továbbá azt is, hogy az árvászék átvételéről gondoskodjon. Levele nagyon sok járási-falusi tisztviselő lemondását is tartalmazta. Ezekben a tisztviselők lemondásának indokaként elsősorban az alispáni kiküldött rendeleteire, például az újoncállításra hivatkoztak. A székükből felálltak között volt a mindedig kitaró Bálint Dénes sepsiszentgyörgyi polgármester is.⁶⁵

A folyamat zárpontjaként, március 27-én az új román alispán a román belügyminiszter rendelete alapján mindenkinek megtiltotta, hogy Budapesthez forduljon ügyeivel, kérdéseivel. Ha valaki mégis ragaszkodott ügyének Budapestre történő kézbesítéséhez, akkor azt köteles volt az immár következően Consiliul Dirigentként aposztrofált szebeni Kormányzótanácshoz eljuttatni, amely azokat elvileg egybegyűjtötte, majd továbbította. A rendelet megsértése esetére súlyos retorziókat helyeztek kilátásba.⁶⁶

Az új hatalom berendezkedése sem zajlott azonban zökkenőmentesen. Egy ismeretlen tisztségviselőnek a prefektushoz intézett levele alapján a lemondott magyar hivatalnokok pótlása jó darabig nehézségekbe ütközött:

„Prefektus Úr, Tisztelettel mellékelem Háromszék megye 1919. évi költségvetési előirányzatát 2 példányban, a következő észrevételekkel:

A tisztviselők, gyakornokok és a kiszolgáló személyzet egy része magyar nemzeti érzület miatt felmondott, másik része pedig két hónappal ezelőtt Budapestre távozott. Azok a tisztviselők, akik felmondtak – 8 kivételével – visszafizették kezeimbe a márciusi és áprilisi fizetése-lölegüket járulékokkal együtt, összesen 67 415 koronát, mely összeget az alprefektúra kasszájában helyeztem el, s mely összegből egyelőre kifizetem a dolgozókat, s az

újonnan alkalmazottakat. Egy-két embert leszámítva nem tudtam eddig új dolgozókat felvenni a következő okok miatt:

1. mert a köztisztviselő megbízatása csupán ideiglenes, így 2-3 hónap elteltével kénytelen távozni, jövője bizonytalan;

2. mert ebben a városban borzalmasan drága minden (például a gyenge napi koszt 32-40 korona, a kvártély, tüzelő, lábbeli, ruházat etc.)

Fentiekre való tekintettel tisztelettel javaslom, hogy eme abnormális, átmeneti időszak alatt, míg a kiüresedett állások egytől-egyig be nem töltetnek, a megmaradt és az új tisztviselők alapfizetésük és minden más járulékuknak – úgy mint kvártélypénz, családi pótlék, utazási kedvezmény, drágasági és háborús kiegészítés – a dupláját kapják. A plusz kifizetéseket az eltávozott alkalmazottak befizetéseiből lehetne rendezni, így a megye költségvetése érintetlen maradna.

Remélve, hogy javaslatom jóváhagyást nyer az illetékes felsőbb vezetés részéről, aláírom.

*Sepsiszentgyörgy, 1919. február 26.*⁶⁷

Háromszék területének a román államba történő beillesztése tehát, ha kényszerű zökkenőkkel is, de – ellentétben az érvényben lévő nemzetközi egyezmények rendelkezéseivel – lényegében 1919 februárjára lezajlott. Mint a fentiekből kiderült, a területen a román államhatalmat megtestesítő civil és katonai vezetők 1918/19. fordulójától (mikor a majdani békekonferencia még össze sem ült) döntéseik által egyre inkább nyilvánvalóvá tették, hogy az őket kiküldő politikai akarat véglegesnek tekinti az ottani román jelenlétet. A névleg a különböző egyezmények betartására is felügyelő helyi antant megbízottak pedig támogatólag tudomásul vették ezen szándékukat, eljárásaikat. Mint később bebizonyosodott, a román fél jól számolt, Erdélyben valóban már 1918 decemberében bekövetkezett Trianon.

Azonban a román politikai vezetés még sokáig úgy érezte, hogy a túlnyomó többségében magyarok által lakott Székelyföld lakossága fölötti kontroll megtartásához rendőrségi eszközökre van szüksége:

„Bizalmas! 1920. július 2. Háromszéki Csendőrszázad részére

Az általunk kapott jelentésekből és a jelenlegi légkörből kitűnik, hogy ugyanúgy, mint ahogy Szerbiában történt, a magyarok itt is anarchikus rendbontást készülnék elkövetni. Felhívom az összes alegységet, hogy szigorúan ellenőrizzen minden településen átutazó személyt, és figyelje a lakosság közhangulatát. Diszkréten figyelni kell, hogy a településeken vannak-e magyar

⁶⁴ SzNM, K, *Plakátgyűjtemény*. A kivándoroltak jó része egyébként az esküt mint Románia elhagyásának egyik fontos indokát említette.

⁶⁵ SÁL, Fond 9/34, 1919/43.

⁶⁶ Uo., 1919/245.

⁶⁷ Uo., 1919/125. A két szöveg eredetileg román nyelvé. A fordításában történő közreműködésért köszönetet mondunk Farcaș Minodorának!

ügynökök (például tordai vagy máshonnet való kereskedőnek adják ki magukat), ugyanakkor a legszigorúbban ellenőrizni kell az idegeneket. Értesíteni kell a polgármesteri hivatalokat, doboltassák ki a lakosság számára, hogy amennyiben idegen érkezik a településre, négy órán belül értesíteni kell erről a csendőrséget. Ki kell vizsgálni aprólékosan a helyzetét, honnan jött, mit keres itt, és meddig szándékozik maradni. Ha felmerül bármilyen gyanú, akkor a csendőrfőnök vagy egy másik derék csendőr lépésről-lépésre követni fogja az illetőt, figyelvén, kivel lép kapcsolatba. Minden ilyen jellegű ész-

revételt sürgősen jelenteni kell telefonon a vezetőségnek, mely dönt az ügyet illetően.

Továbbá a volt székely tisztek tevékenységét is szigorú rendszerességgel ellenőrizni kell. Nem fogunk elnézni egyetlen jelentkezési kötelezettség mulasztást sem, sőt, a tudtán kívül meg kell állapítani a hollétét még akkor is, ha rendesen jelentkezett. Mindezt annak érdekében, hogy kiderüljön, ha valamilyen titkos összejövetelen vesz részt. Amint ez kiderülne, rögtön elrendeljük a le-
tartóztatást.⁶⁸

Nagy Szabolcs – Felsőörs, Csendvilla u. 9., H-8227; nagy.szabolcs.8200@gmail.com

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)
- Fond 9/1: Háromszék vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei
- Fond 9/2: Háromszék vármegye főispánjának iratai
- Fond 9/34: Háromszék vármegye alispánjának iratai
Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára, Sepsiszentgyörgy (SzNM, K)
- Plakátgyűjtemény

Irodalom

- BÁRDI Nándor
2003 Paál Árpád Székely Köztársaság terve 1919-ből, *Magyar kisebbség*, 8, (2003) 2–3, 115–119.
2004 Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére (A magyar elképzelések 1918–1940), *Magyar kisebbség*, 9, (2004) 1–2, 115–119.
- GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs
2011 *A Székely Hadosztály története*, Tortoma Kiadó, Barót.
- KOSZTA István
2010 *Nem (csak) Erdély volt a tét – kései tudósítás a párizsi konferenciáról*, Csíkszereda–Budapest.
- NAGY Szabolcs
2011/1 „Vasszékelyek”. A székelyudvarhelyi 82. gyalogezred az összeomlás alatt, *Székelyföld*, 15, (2011) 10, 83–100.
2011/2 Az 1919. évi román megszállás Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 12, (2011) 19, 29–38.
2012/1 Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével, *Acta Siculica 2011*, 295–326.
2012/2 Egy székely város közállapotai az első világháború végén, *Acta Siculica 2011*, 337–342.
2013 A „klerikális reakció” egy fészke a kommun alatt – A Tanácsköztársaság Veszprémben, in: *A vörös és a fehér uralom háttér-szága (1919 vidéken)*, Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 9–24.
- ORMOS Mária
1983 *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- SZÜTS István Gergely
2007 A miskolci optásnok társadalomszerkezeti vizsgálata, in: Czetz Balázs – Kunt Gergely (szerk.): *A Jelenkortörténet útjai 2. Politika és mindennapok*, Miskolc, 143–164.
- ZAHORÁN Csaba
2009 Egy kis Magyarország Nagy-Romániában. Alternatívák a Székelyföldre a két világháború közötti magyar tervezetekben, *Magyar Kisebbség*, XIV, (1–2) 51–52, 133–149.

⁶⁸ SÁL, Fond 9/2/a/156, 1920/313.

Schimbare de imperiu la Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) in 1918-1919

(Abstract)

Studiul parcurge evenimentele petrecute la Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) în perioada noiembrie 1918 – februarie 1919, situația economică și politică din reședința de comitat, intrarea trupelor române și preluarea treptată a administrației civile de către noile autorități, proces similar în general cu cele petrecute în alte orașe maghiare ocupate. Ambele părți au dat dovadă de prudență, chemând la calm, cu toate că intențiile lor difereau fundamental: populația maghiară și autoritățile vechi doreau să asigure ordinea publică, așteptând iluzoriu soluții favorabile de la viitorul tratat de pace, iar noua conducere militară, respectiv civilă română era interesat într-o preluare fără probleme a noilor teritorii considerate de facto alipite de România.

Change of Empires in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) in 1918-1919

(Abstract)

The study reviews the events that happened in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) in the period between November 1918 – February 1919, the economical and political situation of the county capital, the entrance of the Romanian army, respectively, the gradual overtaking of the public administration by the new authorities, - a process similar to the events that occurred in the other occupied Hungarian cities. Both parts showed circumspection, calling to calm, even if they had fundamentally opposing intentions: the Hungarian population and the old authorities wanted to assure public order, waiting in vain favorable solutions from the future peace treaty, while the new Romanian military and civil authorities were concerned with the un-problematic smooth overtaking of the territories considered de facto annexed by Romania.